

Kul, tankskibe og storpolitik

Per Boje, Marianne Rostgaard, Mogens Rüdiger: Handelspolitikken som kampplads under Den Kolde Krig. Aalborg Universitetsforlag 2012. 424 s., 299 kr. ISBN: 978-87-7112-018-9.

Danmarks handel med Øst-Europa efter 1945 fylder ikke meget i statistikkerne; vi handlede jo helst så lidt som muligt med fjenden. Forkert: Opfattelsen passer lige så lidt på Den Kolde Krigs periode som på den forudgående besættelsestid.

Midt i 1950'erne, medens Danmark og det øvrige Vesteuropa kæmpede med eftervirkningerne af den anden verdenskrig i form af forsyningsproblemer, valutaknaphed og eksportvanskeligheder, forestillede den kommunistiske forfatter Hans Kirk sig rationalet bag den socialdemokratiske regerings amerikansk orienterede handelspolitik: "Har man sagt a, må man også sige b, og vi har jo taget mod marshallhjælp [...] Der var stillet [amerikanske] krav til en fredelig lille nation, og de kyndige var klar over, at kravene måtte opfyldes, ellers blev vi kvalt økonomisk. Man ville ikke få dollarhjælp og ikke kunne købe råstoffer til industrien, og resultatet ville hurtigt blive en katastrofe. Det vil sige – en udvej var der jo. Man kunne lægge sin handelspolitik om, handle med øst, som man nu handlede med vest. Det lod sig gøre, der var ikke det mindste i vejen for det. Det ville tilmed give større økonomisk udbytte, for hvor længe kan et lille land blive ved at sælge levnedsmidler til England til underpris og købe kul

og industrivarer til overpris? Men vi er et vesteuropæisk kulturland, og vor plads er ved USA's side, altså lader det sig alligevel ikke gøre."

Når den gode Hans Kirk rigtig var i stødet, som her i *Klitgaard og Søner* (1958, s. 178-80), kunne han gerne se tingene så klart, at han nærmest lod sig blænde. For ganske vist havde han ret i, at amerikanerne også forfulgte egne interesser, når de uddelte Marshallhjælp. At USSR til gengæld handlede uegennyttigt og uden politiske motiver, skulle man nok være kommunist for at tro, og jo, det lod sig faktisk gøre at handle med østblokken, selv mens Den Kolde Krig var på frysepunktet – og det var vel at mærke Danmarks socialdemokratiske og borgerlige regeringer, der insisterede på at gøre det, mens russerne og amerikanerne lagde alle mulige bureaukratiske og politiske hindringer i vejen. Det er hovedresultatet af Per Boje, Marianne Rostgaard og Mogens Rüdiger indsigtsfulde undersøgelser.

Handelspolitikken er ved siden af diplomatiet den klassiske disciplin i trans- eller international historie. Men når det kommer til Danmarks forhold til udlandet under den bipolære konfrontation efter den anden verdenskrig, har handelsrelationerne gerne stået i skyggen af de politiske og militære udredninger. Var handelspolitikken helt underlagt sikkerhedspolitikken som en slags 'økonomisk krigsførelse'? Eller var der tale om et særligt råderum, en art handelspolitisk autonomi, som først og fremmest udviklede sig efter importbehov og eksportinteresser? Det er væsentlige spørgsmål, og det

*Anmelderredaktion:
Anders Dalsager
Chris Holmsted Larsen
Thomas Wegener Friis*

var derfor en god beslutning, Syddansk Universitet tog, da man bevilgede en del af pengene fra koldkrigsundersøgelsen (2004) til en udforskning af det vigtige spørgsmål, hvordan økonomiske og forsyningsmæssige interesser påvirkede politiske beslutninger, og hvordan politiske interesser enten befordrede eller stod i vejen for økonomiske målsætninger.

Den første periode fra 1945 til 1950'ernes slutning må med denne bog siges at være dækket ind. Bogen er lagt an som tre selvstændige undersøgelser, hvori Per Boje præsenterer en næranalyse af udviklingen i handelen mellem Danmark og Østeuropa, Mogens Rüdiger leverer en tolkning af Coordinating Committee, som forsøgte at styre (og begrænse) Danmarks handel med Østeuropa, og Marianne Rostgaard behandler de sovjetiske forsøg på at påvirke den danske opinion i forbindelse med handelsforhandlingerne. Der rundes af med en kort, fælles sammenfatning, der perspektiverer de tre undersøgelser.

Per Bojes undersøgelse (125 s.) er lagt an som en analyse af de overordnede linjer i det handelspolitiske forhold mellem Danmark og dets vigtigste østeuropæiske partnere, USSR og Polen, men er i realiteten i lige så høj grad et mikrohistorisk studie af handelsforhandlingernes forløb og resultater i form af aftalte produkttyper, kvoter og priser og bringer i den forstand mindelser om Sigmund Jensens analyse af de dansk-tyske handelsforhandlinger under besættelsen (1971). Bojes gennemgang af Udenrigsministeriets akter af-dækker et forløb, der først og

fremmest var karakteriseret ved pragmatisme. Danmarks *path dependence* tilbage fra neutralitetstiden tilsagde landets beslutningstagere efter 1945 at tage de handelspartnere, man kunne få, og erfaringerne med den nødtvungne, intensive handel med Nazityskland havde lært dem ikke at have fine fornemmelser, hvad angik handelspartnernes politiske system.

Vigtigere ting end ideologi stod nemlig på spil. Det tyske marked var faldet bort, forsyningssituationen var uafklaret og forblev sådan i mere end 10 år, ligesom mange varer forblev rationeret. USA trådte ganske vist til med Marshallhjælp, men det var svært at få eksporten på gлед, og erhvervsliv, politikere og embedsfolk var nødt til at udvide feltet – det er længe før Romtraktaten og EFTA fik skabt det institutionelle grundlag for en øget samhandel mellem de vesteuropæiske lande. Forventningerne til handelen med Østeuropa var derfor ganske høje i de første efterkrigsår, og man gik til sagen med optimisme og en fast vilje til at adskille handelspolitiske interesser fra sikkerhedspolitiske. Handelsaftaler med Polen og USSR i hhv. 1945 og 1946 åbnede ballet, disse to lande forblev, sammen med DDR, Danmarks vigtigste østeuropæiske handelspartnere (om end man hellere bandt sig til Polen end til USSR), og polske kul samt korn, foderstoffer og gødning fra USSR var i de følgende år godt på vej til at udfylde det tomrum, det tyske sammenbrud havde efterladt, ligesom danske maskiner, motorer og forædlede fødevarer (og salte sild) gik den anden

vej. Rammerne var også de samme som under krigen, nemlig bilaterale rammeaftaler på kompensationsbasis og en clearingkonto i Nationalbanken. Handelskrigen mellem Danmark og Storbritannien i 1947 gav Østersøhandelen et ekstra skub og viste, hvor vigtigt det var at opdyrke alternative markeder.

Danmarks handelspolitik var dikteret af et ønske om at opnå større uafhængighed og en højere grad af industrialisering, ligesom Socialdemokratiet ønskede at tage luften ud af DKPs agitation, jf. Hans Kirk-citatet ovenfor. Også fagbevægelsen pressede på for at sikre arbejdspladser, ikke mindst i værftsindustrien, hvor kommunistiske tillidsmænd udfordrede NATO-linjen under henvisning til arbejdsløsheden (og som senere, midt under Koreakrisen, leverede tank- og køleskibe til USSR trods indædt amerikansk modstand). Den Kolde Krigs eskalering i foråret 1948 forhindrede derfor ikke indgåelsen af en større handelsaftale med USSR et par måneder senere.

Danmarks eksport til Østeuropa nåede i perioden dog kun undtagelsesvis over 300 mio. kr., medens importen derfra typisk lå mellem 300 og 400 mio. kr. Når det i 1950'erne ikke lykkedes at bringe samhandelen op i et større omfang, skyldtes det stormagtsinteresser, der lå uden for den danske regerings indflydelse. Som en lus mellem to negle måtte man leve med, at amerikanerne af militærstrategiske årsager nedlagde veto mod udførslen af en række danske varer østpå, mens USSR på sin side forsøgte at presse danskerne til at

indse det ufordelagtige i afhængigheden af amerikanerne, hvilket man kunne gøre ved at afgive importønsker på varer, man vidste, Danmark ikke kunne opnå amerikanernes tilfaldelse til at eksportere. Til gengæld påviser Boje, hvordan man fra dansk side, trods problemer med kvaliteten, holdt fast i de polske kul på bekostning af amerikanske, der simpelthen var for dyre. USA krævede nemlig, at halvdelen af leverancerne skulle ske med amerikanske skibe (deri havde Hans Kirk ret), og fragtraterne drev priserne i vejret. På dette tidspunkt opfattede de vestallierede Danmark som NATOs svageste led på grund af landets valutaknaphed.

Efter Koreakrigens ophør i 1953 øjnede danskerne igen muligheder østpå; samme år fornyedes handelsaftalen med USSR fra 1947, men 1950'ernes sidste halvdel blev mere og mere præget af liberaliseringen det vesteuropæiske marked, og trods en kortvarig stigning i handelen med USSR fra 1956 kunne hverken russerne eller polakkerne i realiteten konkurrere længere.

Per Bojes bidrag skaber godt overblik over periodens danske forsøg på at orientere sig på ny i den umiddelbare efterkrigstid og begyndende kolde krig. I afsnittet om "Danmark og det tyske Storrøm" knyttes der ganske vist tråde til den foregående periode; en skam er det kun, at analyserne af Danmarks økonomiske forhold til det nazistiske Tyskland under den anden verdenskrig, der udkom i 2005, ikke er udnyttet. Også i 1933-1945 måtte Danmark jo tilpasse sig den nærmeste totalitære stormagt, og

der må kunne siges noget substantielt om kontinuiteten i disse forhold mellem 1933 og 1960. Handelsaftalen med USSR i det afgørende år 1940 er heller ikke kommet med, skønt den er et godt eksempel på den stadige vilje til at handle med USSR trods ideologiske barrierer. Et komparativt perspektiv havde også været nyttigt: Hvordan håndterede de øvrige europæiske NATO-lande handelsembargoen? Handlede danskerne mere eller mindre med Warszawapagtlandene end de øvrige vestlige lande gjorde? Hvorfor/hvorfor ikke?

Mogens Rüdigers del (94 s.) forfølger NATO-sporet og afdækker Danmarks rolle i Coordinating Committee, som landet deltog i fra januar 1950, med udgangspunkt i organisationens egne arkiver. Afsættet i litteraturen er især Tor Egil Førlands analyse af organisationen fra 1991 (mens samme forfatters bog om CoCom, *Cold Economic Warfare* fra 2010, ikke er kommet med). Rüdiger konstaterer med rette, at datidens skarpe skelen mellem økonomisk krigsførelse og strategisk eksportkontrol vanskeligt lader sig opretholde i tilbageblik. Pointen var den, at det ikke gav mening for USA at forsyne Vesteuropa med Marshallhjælp, hvis store dele af varerne endte i Østeuropæiske lande i form af reeksport. Restriktionerne skærpedes imidlertid fra amerikansk side efter Koreakrigens udbrud i en grad, der nærmede sig økonomiske sanktioner, hvad man reagerede på med bekymring i København, hvor man mente at have tilsluttet sig et NATO, der ikke skulle tjene offensive formål.

Marianne Rostgaards undersøgelse (158 s.) har, i bogens nok vanskeligste del, til formål at afdække den sovjetiske 'public diplomacy', altså forsøgene på at påvirke den danske opinion i en mere sovjetvenlig retning. I overensstemmelse med bogens overordnede tema dog kun for så vidt angår sammenhængen med handelsforhandlingerne. Det er en kunstig begrænsning, der da heller ikke lader sig opretholde i Rostgaards kapitler, som naturligt koncentrerer sig, ikke bare om de relativt forudsigelige avisdebatter om handelsaftalerne, men også om tidens delegationsrejser, rejsereportager og udstillinger. Tankskibssagen oprulles endnu en gang, denne gang i skikkelse af et klassisk opgør mellem kommunister og socialdemokrater, hvor førstnævnte presede på for at vise, hvordan et større handelssamkvem med USSR kunne skabe danske arbejdspladser, medens modparten søgte at afsløre DKPs underliggende politiske dagsorden. Og hvor den sovjetiske politik i de første efterkrigsår lukkede af for dialog med klassefjenden og primært var rettet mod en styrkelse af DKP'ernes kampgejst, konkluderer Rostgaard overbevisende, at strategien efter Stalins død ændredes i retning af større åbenhed over for vestlige besøg og tiltro til, at en venskabelig konkurrence ville vise Vesten, i overensstemmelse med tesen om den fredelige sameksistens, at USSR præsterede ligeså godt på vareproduktionen – og efterhånden også bedre. Af åbenlyse årsager slog også denne strategi fejl. Ikke bare fordi den sovjetiske industriproduktion dermed kom til at skilte

med sine mangler, men også fordi det glansbillede, DKP havde forsøgt at opbygge om det sovjetiske samfund kraklede; f.eks. viste det sig, at sovjetiske skoler ikke var spor progressive men tværtimod var mindst ligeså autoritære og centralistiske som de danske.

Rostgaard påpeger tre problemer, der hidtil har været forbundet med undersøgelser af emnet: Tendensen til at betragte det dansk-sovjetiske forhold isoleret og uden for den internationale kontekst, det metodiske problem, der består i at tolke den danske regerings politik som en afspejling af sovjetisk påvirkning, samt det generelle problem i kontekstsvage analyser. I forlængelse heraf lader hun sin undersøgelse indgå i en gennemgående kritik af Bent Jensens ideologisk styrede fremstilling af emnet i hans *Bjørnen og Haren* (1999), mest markant i den indledende forskningsdiskussion (s. 246-48). Hendes kritik kan implicit rettes mod Jensens *Ulve, får og vogtere* (2014), som genbruger materialet fra *Bjørnen og Haren*. Medens det selvfølgelig er korrekt at inddrage konteksten, skal man imidlertid være forsigtig med at konkludere *ud fra* konteksten, hvad Rostgaard ind imellem gør sig skyldig i – f.eks. tolker hun stålfast Gallupmålinger fra sommeren 1948 (som havde vist en forstærket neutralisme i befolkningen) som et resultat af, at bekymringen over forårets internationale kriser var aftaget (s. 263). Det er formentlig rigtigt; vi kan bare ikke sige noget sikkert om det. I delkonklusionen hævdes det, at konkurrencen mellem de to samfundsbilleder, USA og USSR hver især

præsenterede, skulle have gjort sig gældende hvad angik “kunst, arkitektur, boligens indretning og det liv der levedes i boligen, om uddannelses-systemer og børneopdragelse” (s. 389). Den analyse leder man nu forgæves efter; det samme gælder påstanden, at det skulle være lykkedes at overbevise danskerne om USSR som fredselkende nation (s. 389 og 394). At de få rejserreportager hævdede det er én ting, men slog billedet igennem i offentligheden?

Det er til gengæld vigtigt at fremhæve Rostgaards pointe, at det er forsimplet at opstille tidens handelspolitiske diskussioner som en kamp mellem atlantisk orienteret pro-amerikanisme og sovjetisk influeret anti-amerikanisme og neutralisme. Med den velkendte DKP-undtagelse var den danske befolkning udtalt på vestlig side, hvis den skulle vælge. Sagen er blot, at mange betragtede handelen med Østeuropa som et middel til at skaffe ikke bare råvarer men også storpolitisk afspænding. Og det behøvede man jo ikke være DKP’er for at mene.

Efter 1960 svandt handelen med Østeuropa ind i takt med de vesteuropæiske og amerikanske markeders stigende betydning, og det er således et naturligt tidspunkt at afslutte undersøgelsen. Men faktisk faldt den relative betydning af Danmarks samhandel med Østeuropa fra 11% i 1947 til 5% i 1951 (s. 177). Skyldtes det nu CoCom-samarbejdets restriktioner? Koreakrigens udbrud? Besvær med at skaffe varer “den anden vej”? Manglende sovjetisk evne til at påvirke opinionen i den ønskede retning? Det er ikke så enkelt at få svar

på i bogen, men det var jo netop her, man gerne skulle kunne få et overblik over, hvornår og i hvor stort et omfang f.eks. CoComs politik influerede på de enkelte handelsaftaler, og hvornår de danske forhandlere kunne være ligeglade. Eksemplet er bragt, fordi det illustrerer, at det ikke er lykkedes lige godt at koordinere bogens tre undersøgelser. Til gengæld er de tre forfattere nødt til at behandle de samme forhandlingsrunder, den samme tankskibssag og de samme politiske overvejelser. Gentagelserne er mange og har været umulige at undgå i en bog med denne struktur.

Hvis handelspolitik kan tilkendes en vis autonomi i international politik, må konklusionen være den, at Danmarks militære allierede med USA i spidsen anerkendte landets forsyningsvanskeligheder og dets behov for at finde nye aftagere og leverandører efter Tysklands politiske og økonomiske sammenbrud. Forstår man derimod handelspolitik som en underordnet funktion af sikkerhedspolitik og geopolitiske interesser – og det kommer man *heller* ikke uden om, skal man følge bogens forfattere – var Danmark, også på dette felt, allieret med forbehold.

Det er pudsigt, som Den kolde Krigs fremmedgørelsestermer stadig præger analyserne af perioden; det gælder også her: Hos Boje tales der om “Østblokken”, hos Rüdiger om “Østlandene” (Rostgaards undersøgelse handler udelukkende om USSR). Rivalen kaldes blot “Vesteuropa”. Begrebet “de kommunistiske lande” optræder også til overmål, skønt de pågældende lande ret beset

hverken var kommunistiske eller kaldte sig sådan. Termen må da etterhånden kunne pareres som et levn fra amerikansk koldkrigspropaganda? I bogen kaldes Nederlandene for "Holland" på gammeldags mánér. Fotografiet s. 379 er temmelig sikkert ikke fra 1995. Et sag- og personregister mangler desværre.

Men dette er småting. Trods redundans presenterer bogen tre hver for sig grundige, afbalanserte og overbevisende undersøgelser. Boje, Rostgaard og Rüdigers bog er et godt utgangspunkt for den analyse, der fører Danmarks handelsforbindelser med USSR og Østeuropa op til 1989/91, og som forhåpentlig kommer en dag.

Joachim Lund

68-oprørets stemmer

Robert Gildea, James Mark og Anette Warring (red.): *Europe's 1968. Voices of Revolt*. Oxford University Press, Oxford, 2013. 382 sider. ISBN 978-0-19-958751-3.

Det er talt og skrevet meget om 68'erne, denne hyllede og utskjulte generasjon som i 1960- og 1970-årene gjorde opprør mot autoriteter, tilstivnede hierarkier, institusjoner og konforme tenke- og levemåter. Her er nok en bok om denne generasjonen, som har fått æren for å ha bidratt til demokratisering og liberalisering av mellommenneskelige relasjoner, men som også er blitt beskyldt for med sin usunnemiks av hedonisme og voldsromantikk å ha bidratt til å ødelegge familien, utdanningsves-

enet, ja, for å undergrave selve samfunnsfundamentet.

Det originale ved *Europe's 1968. Voices of Revolt* ligger ikke først og fremst i at 68'ere her selv kommer til orde og forteller om sine erfaringer fra sin ville ungdom, og dermed får en sjanse til å forklare seg, for ikke å si å angre seg. Det originale ligger i at den ikke kun handler om 68'ere i de vestlige demokratier, men også om de antiautoritære venstreorienterte opprørere i diktaturer i Sør-Europa og bak Jernteppet. Venstreopposisjonelle bevegelser i 1960- og 1970-årene var langt fra kun et vestlig og sekulært fenomen, og i boken stifter vi bekjentskap med avantgardistiske tsjekkiske kunstnere, sovjetiske og danske hippier, militante søreuropeiske arbeiderprester, polske studentledere, selvsproletariserte franske trotskister, islandske marxist-leninister, husokupanter i London, opprørske bønder, homoseksuelle aktivister, feminister, militærnekttere og streikende arbeidere, og ikke minst en mengde studentopprørere, trotskister og maoister fra de ulike deler av Europa. Boken er en "kollektiv biografi" om 68'ere i Europa, basert på livshistorieintervjuer med hele 500 aktivister fra 14 land: Frankrike, Italia, Vest-Tyskland og Storbritannia, inkludert Nord-Irland, Danmark og Island i vest, de høyreorienterte diktaturene Hellas og Spania i Sør-Europa, og bak Jernteppet; Polen, Ungarn, Tsjekkoslovakia, Øst-Tyskland og Sovjetunionen.

Intervjuene med de gamle radikaler fra disse landene viser det uendelige mangfold 1968 kan sies å representere både

som politisk og kulturelt opprør. Her opptrer både berømte og ukjente 68'ere, legendariske organisasjoner og obskure nettverk. Boken sikter mot å desentrere 1968 vekk fra tradisjonelle episentre som Paris og Vest-Berlin ved å utforske periferer men likevel viktige og langvarige opprørssteder som f. eks. den okkuperte klokkefabrikken Lip i Besançon, den anti-militære kampanjen på Larzac-plataet i Massif Central og det antipsykiatriske forsøksprosjektet på mentalsykehuset i Trieste. Ambisjonen om å desentrere 1968 forhindrer likevel ikke at enkelte land – fremfor alt Frankrike – er overrepresentert i utvalget, og i alle fall blir denne leseren nysgjerrig på å få vite mer om de islandske opprørere som kun opptrer i ett kapittel.

Et av målene med boken er å skape en sammenliknende transnasjonal historie av fenomenet 1968 i Europa. Den ser på fellestrekk ved de politiske og kulturelle opprørene i 1960- og 1970-årene på tvers av landegrensene og på interaksjoner mellom aktivister fra ulike land. Samtidig utforsker den lokale og nasjonale særtrekk ved opprørsbevegelsene. Slik unngår den en nyere trend innen historiografien der opprørsåret 1968 – i likhet med 1989 – brukes som del av en teleologisk fortelling som naturlig peker frem mot de forhenværende kommunistiske diktaturene i Øst- og Sentral-Europa innlemmelse i EU etter årtusenskiftet. Forfatterne vil unngå en normativ historiskrivning hvis mål er å minne europeere om deres felles historie for å konstruere en felles identitet og derigjennom nære

den europeiske integrasjon. For på tross av at 1968 var et transnasjonalt fenomen, var det betydelige nasjonale og regionale forskjeller, for ikke å snakke om ideologiske uoverenskomster og kommunikasjonsproblemer mellom aktivistene.

Boken er resultat av det tverrnasjonale forskningsprosjektet "Around 1968: Activism, Networks, Trajectories" (2007-2011) og er skrevet av 14 forskere. Sentral i forskergruppen er historiker Anette Warring fra Roskilde Universitet, som er medredaktør av boken og som har bidratt til at de danske opprøreres erfaringer er godt representert. Boken består av tre deler: I den første delen beskrives aktivistenes vei inn i opprøret, i den andre og mest omfattende delen hvordan opprørene foregikk, og i den tredje og siste delen hvordan aktivistene i dag ser på sitt opprør.

Aktivistenes egne forklaringer av hvorfor og hvordan "oppvåkningen" skjedde har bemerkelsesverdig mange fellestrekk på tvers av landgrensene. Det er iøynefallende hvordan de innskriver sin egen radikalisering i et bredere kollektivt narrativ om 1968. Etterdønningene av 2. verdenskrig, anti-fascisme, Den kalde krigen og anti-imperialistiske kamper i forhenværende kolonier danner bakteppet for de fleste 68eres beretninger. Verdensbegivenheter vevs sammen med personlige erfaringer med reaksjoner på fattigdom og urettferdighet, og konfrontasjoner med undertrykkende institusjoner, enten det er skolevesen, politi, militæret, regjeringen, familien eller kirken. Felles for aktivistene fra de ulike deler av

Europa er følelsen av å tilhøre en utvalgt generasjon som tok et oppgjør med foreldregenerasjonens hykleri og likegyldighet. Selv om oppøret sjelden rettet seg direkte mot egne foreldre, fantes en felles skuffelse over at foreldregenerasjonen hadde gitt opp kampen for en bedre verden.

Selv om fellestrekkene var mange, var det forskjeller på tvers av landegrensene, og bokens forfattere er særlig opptatt av forskjellene mellom 68'ere som levde på hver sin side av Jernteppet. De største forskjellene mellom det vi for enkelhets skyld kan kalle Vest og Øst som trekkes frem, var 68'ernes forhold til marxismen. Ettersom den proletariske revolusjon i teorien var gjennomført i Øst, var det ikke overraskende mindre kraft i marxistiske begreper der enn i Vest. Som en polsk aktivist uttrykte det: "For oss var [det borgerlig-liberale] demokrati en drøm, for dem var det et fengsel" (s. 162). Forskjellen forsterkes når 1968erne i nåtiden reflekterer over sitt opprør. De vestlige aktivistene presenterer seg sjelden som suksessrike politiske revolusjonære, men trekker snarere frem sin innsats for sosial liberalisering og demokratisering, friere sosiale konvensjoner og likestilling. 68'ere fra tidligere Warszawa-paktland tolker sitt eget opprør som avgjørende for Murens fall, som en tilbakevending til "demokratiske europeiske idealer" og vestlig liberal kultur, slik en ungarsk 68'er formulerer det. Selv om andre ser mer kritisk på innføringen av markedsliberalisme etter 1989, bærer mange av fortellingene preg av å representere seierherrenes historie.

I etterpåklokskapens lys er angeren langt mer fremtredende blant 68'ere som gjorde opprør i liberale demokratier. Revolusjonen de kjempet så hardt for kom jo aldri, mens diktaturene falt i både Øst- og Sør-Europa. Forfatterne kunne med hell ha reflektert grundigere over om angeren over egen ungdoms dumskap er mer fremtredende blant ytterliggående 68'ere med hang til det totalitære, slik danske Michael Kjeldsen eksemplifiserer, enn blant mer demokratisk innstilte sosialister. Som Morten Thing, tidligere redaksjonsmedlem av Politisk Revy påpeker i boken, har høyrefløyens "demonisering" av 68'ere med krav om bot og ruelle for å ha støttet totalitære regimer, ført til at det har blitt lite rom for kritisk selvrefleksjon. At forhenværende aktivister ikke våger å kritisk reflektere over egen aktivisme, hindrer en fruktbar analyse som kan være nyttig ikke bare for 68'erne selv, men for venstrefløyens fremtid, hevder han. Boken bidrar til en slik refleksjon ved å gi plass til mange ulike fortellerstemmer. I tråd med idealene fra "oral history" får boken frem stemmer som ellers ikke har blitt hørt. Det er de levende førstehåndsberetninger om aktivistenes subjektive erfaringer og selvforståelse som står sentralt, og det forutsettes til en viss grad at leseren allerede har kjennskap til sentrale trekk ved 1968, venstrefløyens bevegelser og politisk kultur i hele Europa. En leser som ikke allerede kjenner til for eksempel studentopprøret i Polen i 1968 eller den islandske venstrefløyen i 1970-årene, må oppsøke annen litteratur. Det hadde vært øns-

skelig om boken hadde presentert en oversikt over gangen i oppøret i de ulike land som kunne satt de personlige beretningene i kontekst.

Boken har klart arbeiderhistorisk interesse: Militante aksjoner på fabrikker i Italia, England og spesielt Frankrike i 1960- og 1970-årene vies atskillig oppmerksomhet. Det er derfor eiendommelig at det slås fast at klasseperspektivet ble mindre fremtredende etter at opprørene i Frankrike, Polen og Tsjekkoslovakia ble slått ned i selve opprørsåret 1968. Ifølge bokens narrativ mistet 68'erne troen på at arbeiderklassen ville lage revolusjon og gikk over til kultur- og livsstilsorienterte opprørsprosjekter ved å skape separate rom, som for eksempel kollektiver, der en forsøkte å realisere utopiene. Dette stemmer nok for mange av de intervjuede 68'erne, fremfor alt desillusjonerte overklassegutter som forgjeves forsøkte å oppildne fabrikkarbeidere til klassekrig. Men dette må sies å være en lettvinnt generalisering ettersom 1970-årene var tiåret for de "ville streiker", og kanskje enda viktigere, at fagbevegelsen opplevde en revitalisering i dette tiåret. Unge radikale arbeidere gikk inn i fagbevegelsen og utfordret de gamle pamper, og endret dermed både det politiske innholdet og protestformene. Blant annet ble kvinnespørsmål langt mer fremtredende enn tidligere.

Ifølge forfatterne var kjønn og seksualitet noe av det viktigste ved 1968, både ved at mannsdominansen i oppøret trigget kvinnekampen i 1970-årene og ved at kjønnsrelasjon er i ettertid er noe av det informantene er mest opptatt av.

Det er derfor beklagelig at kjønnsdimensjonen i oppøret er plassert i et eget kapittel i stedet for å være en integrert del av historien. Denne leseren blir nysgjerrig på kjønnsdynamikken i de sovjetiske hippiekollektiver, blant polske studentopprørere og greske aktivister i illegale kommunistgrupperinger, men om det får en inntet vite.

Disse innvendinger til tross; boken er meget leseverdige og det er særlig prisverdige at forskerne løfter frem fortellingene til de mindre kjente 68'ere i de mer perifere områder av Europa. Boken demonstrerer tydelig hvordan 1968 er en kamparena for "memory politics" og konkurrerende politiske identiteter i Europa. Siste ord er neppe skrevet om 1968.

Trine Rogg Korsvik

En mening med det hele

Per Bregengaard: En fortelling om skabelsen, historien og skabnen – Et bidrag til politisk dannelse og personlige livsanskuelser i det 21. århundrede. Frydenlund, Frederiksberg 2013. 684 s. 299 kr. ISBN: 9788771180794

Man giver sig ikke i kast med en bog på 649 sider plus register uden at danne sig et billede af det værk, man skal i gang med. Og med Per Bregengaards nye bog er det virkelig påtrængende, for – lad det være sagt med det samme – *En fortelling om skabelsen, historien og skabnen* er en særpræget bog. Her er personlige refleksioner over egen placering i kosmos, her er en verdenshistorie

(med fokus på Europa/USA), der starter med universets skabelse og slutter med Fogh-regeringen, og her er en række socialistiske visioner for et samfund efter forfatterens ønsker – og hvornår er der sidst udkommet en politisk bog med ordet 'skabne' i titlen? Det gennemgående tema er modsætningen mellem dem, der besidder en entydig magt, og dem der er underlagt den, og her er for en gangs skyld en nutidig samfundsanalyse, som eksplicit bruger marxismens grundlæggere (stort set) uden om diverse senmoderne samfundskritikere.

Allerede Friedrich Engels mente, at marxismens detaljerede billede af fremtiden skulle modsvares af en fælles forståelse af fortiden. Det forsøgte han bl.a. i *Familien, Privatejendommen og Statens oprindelse*. Og efter ham har en lang række tænkere forsøgt at skabe socialistiske oprindelsesmyter, der kunne matche de evolutionære og religiøse fortællinger. Hvis man vil forstå, hvor Bregengaard vil hen med sin bog, er det godt at have denne tradition i bagehovedet. Ambitionerne er da også tilsvarende store, ét sted bliver bogen beskrevet som et "modstykke" til den kristne Bibel: Det er en bog, der ikke bare vil afvise fortællingerne om historiens afslutning, som der bliver lagt op til på dens bagside. Nej, bogen vil skabe en ny fortælling, der spænder fra naturvidenskab over politik til det, vi normalt kalder eksistensen. Hvorfor? Af samme grund som folk søger religionen, fordi "[e]n meningsfuld fortælling lindrer lidelser, skaber overkommelighed, mod eller glæde." (s. 22).

Spørgsmålet er så, om Bre-

gengaards bog er en sådan meningsfuld fortælling? Den har i hvert fald alle de grundelementer, der skal til: Historien udfoldes over fire hovedafsnit. "Skabelsen" handler om tiden fra Big Bang og frem til arbejdsdelingens indførelse. "Forhistorien til Kapitalismen" og "Historien om kapitalismen" beskæftiger sig med tiden derefter ud fra Marx og Engels' perspektiv om, at "alle hidtidige samfunds historie er en klassekampens historie". Den læser, der er fortrolig med 1970'ernes og 1980'ernes brede socialistiske historiebøger vil genkende formen, og forfatterens mere præcise ståsted viser sig bl.a. ved, at den 'virkeliggjorte socialisme' ikke er alene om at tegne den revolutionære arbejderbevægelse; der er givet plads til mere eller mindre oppositionelle skikkelser som Clara Zetkin og Rosa Luxemburg. Bogens sidste del hedder "Skæbnen" og handler om den, tid vi lever i nu, og som Bregengaard mener, at vi selv kan forme. I denne fokuseres der bl.a. på miljøaktivister og organisationer som Bedsteforældre for asyl – grupper, der er milepæle i bogens fortælling.

Bogens lange beretning er skrevet i et forbilledligt let sprog, og håndteringen af stof-fet gør den læseværdig. Nogle ting gås der lidt hurtigt henover, nogle analyser fremstår lidt overfladiske, og en række konklusioner vil givetvis fremstå kontroversielle. Men meget af det er en smagssag, og forfatterens lidenskab redder det meste hjem. Det naturvidenskabelige stof, som indgår i beskrivelsen af universets skabelse, skal jeg ikke sætte mig til doms over, men fra oldtiden og

frem er det en generelt velskrevet og meget let tilgængelig fremstilling af et stort og kompliceret stof.

Alligevel står man til sidst med fornemmelsen af, at intentionerne og indholdet ikke helt er blevet helt forløst. Det skyldes den ensidighed, der optræder flere steder i beskrivelserne af nutidens politik og visionerne for fremtiden, og som sikkert til dels skyldes, at forfatteren – ligesom hans forgængere i genren – har en erklæret ambition om at levere forslag til politisk handling, samtidig med at emnet er forfatterens hjerteblod. Begge dele er sympatiske, men det har sine steder konsekvenser for fremstillingen. For at tage et næsten aktuelt dansk eksempel: Bregengaard skriver om "Vreden" mod Fogh Rasmussen, men prøver i mindre grad at forstå mandens og hans støttepartis uomtvistelige vælgertække. Her og i de afsnit, der handler om de helt store linjer i neoliberalismens udbredelse, internettets muligheder m.m. kunne den tvivl og nuancering, som særlig er til stede i bogens indledning, være med til at gøre læsningen mere nærværende, mere reflekteret og dermed (med Bregengaards egne ord) mere politisk dannende. En måde at gøre det på kunne for eksempel have været at forankre fortællingen endnu mere i det personlige: Flere steder bruger forfatteren sin svingerfar, sosu-hjælperen og porteføljemageren Westy til at eksemplificere sine pointer: Ville en mand som Westy i dag med hans erfaringer og jobsituation tage lige så meget afstand fra Dansk Folkeparti, som Bregengaard gør? Og hvis han gjorde, af hvilke grunde? En

sådan refleksion ville også svare godt til brugen af begrebet 'anerkendelse', som er en rød tråd igennem mange af bogens forskelligartede afsnit, og for Bregengaard er et af de helt centrale behov i den menneskelige eksistens.

Det lyder måske som bare et spørgsmål om skrivestil, og det havde da også været mindre vigtigt, om nuancerne kom med, hvis bogen 'bare' skulle være en venstreorienteret historiebog med afsluttende utopiske betragtninger. Men når målet er at give en samlet dannelsesrejse gennem det almenmenneskelige rum, som tegnes af vores individuelle grundusikkerhed og behov for anerkendelse, vores historiske forudsætninger og vores mulighed for at påvirke fremtiden, er det efter min mening ærgerligt, at Bregengaard ikke går hele vejen. Og tager konsekvenserne af, at hans bog er og bliver "et altomfattende, halsbrækkende værk" (s. 648), og at netop det monstrøse i den frisætter ham fra at skulle levere tekster, der kan bruges i eksempelvis undervisningen, som bagsideteksten ellers lægger op til. Hvor prisværdigt dét end er: Historiske oversigter i kort form kan man trods alt finde andre steder, men hvis det personlige, reflekterede kunne styrkes og de biografiske nedslag, der optræder i starten af bogen, kunne føres hele vejen igennem – så havde både den historiske gennemgang og ikke mindst handleforslagene til sidst stået stærkere. Derudover er det også et problem, at bogen ikke indeholder en samlet litteraturliste, som ville gøre grundlaget for dens analyser mere overskuelige.

Når det er sagt, så argumenter Bregengaard meget overbevisende for, at menneskets behov for mening ikke kan begrænses til det, der helt objektivt omgiver os lige nu og her; at vores muligheder for at forandre vores verden udspringer af vores fortid og vores refleksioner over livet som sådan – jeg tror bare, han kunne demonstrere det stærkere ved at give endnu mere lods for sin personlige erfaring.

Daniel Henschen

Fra filippinske pionerer til nutidens au pair

Nina Trige Andersen: Profession: Filippiner. Kvinder på arbejde i Danmark gennem fire årtier. København: Tiderne skifter

“De bedste tarteletter jeg nogensinde har fået var tilberedt af en filippinsk kvinde på Nørrebro”. Sådan starter journalist og historiker Nina Trige Andersen sin fortælling om fire filippinske kvinder, der rejste til Danmark fra Manila i 1973. Christina, Letty, Pinay og Josey ankom som nogle af de 49 kvinder, *the 49'ers*, der startede deres tid i Danmark gennem etårige kontrakter på Hotel Scandinavia i København. I en vekslen mellem tilbageblik og præsentation af øjebliksbilleder over kaffekopper ved køkkenbordet, husker kvinderne tilbage på deres liv i Danmark og i Filippinerne. Deres fortællinger er et sjældent indblik i hvordan de oplevede at være gæstearbejdere i 1970'ernes Danmark, og hvordan det som de blot troede skulle være midlertidige op-

hold blev starten på en tilværelse 9000 kilometer væk fra deres oprindelsesland. Kvindernes oplevelser indebærer derfor heller ikke blot erfaringer om de hårde arbejdsvilkår og det at være ny i et samfund, hvor sprog og kultur var dem fremmed. Selvom deres daglige arbejdsliv på Hotel Scandinavia også er rigt beskrevet, så rummer deres oplevelse i høj grad fortællingerne om et ungdomsliv med fester og diskoteksbesøg, om venskaber, romantik, kærlighed og ægteskaber, der også var svære og blev til skilsmisser. Disse personlige portrætter er forskellige. I Pinays beretning åbnes der fx for indblik i et politisk og socialt engagement i Filippinerne og i Danmark, mens Josies erindringer er en fortælling om at være i en verden i bevægelse, hvor barndomslandsbyen nu er blevet en ugenkendelig del af megabyen Manila. Som Trige Andersen gør opmærksom på, tillader en bog blot at fremhæve elementer af disse kvinders liv. Disse elementer gør sig også gældende som overlappende temaer, der krydser de fire historier. Om forbindelserne til filippinske familiemedlemmer, hvoraf nogle er blevet i filippinerne mens andre ligesom 49'erne er rejst til udlandet, om deltagelsen i et filippinsk miljø i København, som er vokset gennem fire årtier, og i særdeleshed om sammenholdet i de venskabscirkler, som de af 49'erne, der er blevet i Danmark, har vedligeholdt og opbygget gennem fyrre år.

Bogen er dog ikke blot fire personlige portrætter. Portrætterne muliggør snarere et nuanceret og intimt indblik i en minoritetshistorie, der bliver

forbundet til større økonomiske, sociale, politiske og historiske forandringer i Filippinerne og i Danmark. Trige Andersen præsenterer derfor jævnligt fakta bokse om institutionaliseringen af den filippinske arbejdssektor, den filippinske skilsmisellovning, boligforhold blandt gæstearbejdere i Danmark, fagbevægelsen i 1970'erne, de nye eksklusivaftaler, den danske au pair-ordning, dansk indvandrelovgivning og meget mere. Disse giver læseren en dybere forståelse af de strukturelle betingelser som definerer og har defineret såvel 49'ernes som de nuværende filippinske au pairs migration.

Imellem de personlige migrationshistorier har Trige Andersen placeret to kapitler, der handler om hhv. et stykke af Filippinerne historie og om 1960'ernes og 1970'ernes København. I det første af disse, bliver læseren taget med til en genforeningsfest blandt pionererne, dvs. blandt den første bølge af Filippinerne, der kom til Danmark som gæstearbejdere i 1960'erne og op til indvandringsstopet i 1973. Herigenem giver Trige Andersen et indblik i de mange filippinske foreninger, og af et filippinsk miljø, der indebærer danske ægtefæller og danskfødte børn, som nu er blevet voksne og hvoraf flere besidder prestigefulde erhverv i København. Trige Andersen beretter om gensynsglæden, sammenholdet og den muntre omgangstone til denne fest, og det giver en fornemmelse af en særlig måde at omgås på i disse filippinske fællesskaber. Samtidigt fletter Trige Andersen festlighederne sammen med et indblik i Filippinerne historie. Det gør hun

ved at lade læseren bevæge sig ud i festen og tilbage til bordet, som Trige Andersen deler med socialdemokraten og filippinerentusiastener Einer. Det er særligt gennem hans fortælling at læseren hører om Filippinerne økonomiske nedgang og eksploderende befolkningstilvækst, om den amerikanske kolonialisering og om diktaturet under general Marcos. Vi hører også om den statskontrollerede eksport af filippinske arbejdere, der gav startskuddet til, at disse pionerer i første omgang kom til Danmark som gæstarbejdere. Det er det Danmark de ankom til, et land i forvandling under højkonjunkturen i 60'erne og senere under oliekrisen i 1970'erne, som Trige Andersen fortæller om i kapitlet Hotel Scandinavia. Med etårige kontrakter måtte 49'erne finde nye veje ved kontrakternes afslutning, og flere skabte sig en tilværelse i Danmark på trods af den stigende arbejdsløshed. Det var dog ikke blot 49'erne der mødte Danmark i 1973, for som Trige Andersen beretter, ankom disse kvinder i en tid hvor "verden ramte Danmark". Ved at bevæge os ind på Hotel Scandinavia i 1973 får denne bygning, der i dag hedder Radisson Blu Scandinavia Hotel, en helt ny betydning. Her lærer vi om 49'ernes arbejdsdage og om, hvordan fagbevægelsen langsomt begyndte at forholde sig til fremmedarbejderne. Men dette kapitel åbner også op mod nutidens Danmark, ved at fremhæve de vanskelige vilkår for nutidens stuepiger, der også i dag typisk kommer fra andre lande og må finde sig i et langt større arbejdspress og endnu dårligere faglig organisering.

Historierne om de fire 49'ers og de politiske og økonomiske strukturer i Filippinerne og i Danmark, der har været med til at forme kvindernes vej, bliver indrammet med den au pair ordning, som i dag er det migrationsprogram, de fleste filippinere rejser til Danmark igennem. Omkring 82 % af au pairerne i Danmark er fra Filippinerne, og som Trige Andersen fortæller, har den etablerede filippinske minoritet haft en afgørende betydning for skabelsen af dette migrationsfænomen, ved at hjælpe nicher og kusiner i gang med deres danske au pair ophold. Samtidigt har au pairerne været et hot medieemne de seneste fem år, dels i kraft af ulykkelige historier om unge kvinder, hvis svage position i Danmark bliver udnyttet af skruppelløse værtsfamilier eller gennem polariserede debatter mellem de, som på den ene side beskriver au pair ordningen som en win-win situation, hvor fattige migranter får mulighed for at tjene penge, mens travle børnefamilier i Danmark får hjælp derhjemme, og de, der på den anden side, problematiserer at au pairerne reelt arbejder i Danmark for lommepege uden egentlige arbejdsrettigheder og ordentlige arbejdsvilkår. *Profession Filippiner* taler sig ind i denne debat. Men der kunne trækkes flere tråde fra nutidens au pairer til den første bølge af filippinske arbejdsmigranter end Trige Andersen præsenterer sine læsere for. De forbindelser, bogen diskuterer, handler især om elendige arbejdsvilkår og om fagforeningens bestræbelser. Bortset fra tre kortere historier fra au pairer, der er kommet til Dan-

mark gennem pionererne, får au pairerne blot tale gennem tidligere og nuværende au pairer, der er arbejder for eller er engagerede i FOAs fagforeningsarbejde. De præsenterer derfor et fagforeningsperspektiv på au pairernes situation, hvor au pairernes rolle som arbejdere fremhæves. Dette underbygges af bogens sidste sider, hvor FOAs au pair gruppe ved talskvinde Jean Gocotano og forbundssekretær Jakob Oluf Bang gør opmærksom på nødvendigheden af organisering og på de udsatte arbejdsvilkår au pairer befinder sig i Danmark under. Problemet er, at au pair ordningen officielt handler om kulturel udveksling men i praksis benyttes som betalt husarbejde. Trige Andersen henviser f.eks. til en artikel skrevet af FOAs Jakob Oluf Bang, advokaten Wesley Valdez og Hans Henrik Lund fra Kirkernes Integrationstjeneste, som fastslår at au pairerne i dag er "en del af det globale arbejdsmarked". Et andet perspektiv kunne være, at au pairer altid har været billig arbejdskraft, også før au pairerne især kom fra den fattige del af verden. Det udelukker dog ikke, at disse unge også har en interesse i at opleve en fremmed kultur. Men når au pair ordningen i dag benyttes af unge fra fattige baggrunde, så vil au pair ophold nødvendigvis altid blive associeret med en økonomisk fortjeneste. Er konsekvensen så, at filippinske unge fra de lavere middelklasser er for fattige til at kunne blive au pair? Der er et skel i au pair debatten, som bogen kun belyser fra fagforeningens perspektiv, for hvor FOA arbejder for at au pairer bliver anerkendt

som arbejdere, så søger den filippinske kvindeforening Baylan at opretholde muligheden for, at unge fra det Globale Syd fortsat kan komme på kulturudveksling i Danmark.

I bogens diskussioner synes Trige Andersen på denne ene side at godtage den præmis, at au pair ophold handler om *enten* kulturudveksling *eller* om arbejde. På den anden side, omhandler fortællingerne om de fire 49'ers oplevelser af arbejdsmigration meget mere end arbejdsforhold, ligesom historierne viser at et væld af migrationsmotiver kan gøre sig gældende samtidigt. Ønsket om at opleve verden og stå på egne ben, ønsket om at komme væk fra den sociale kontrol i landsbyen derhjemme, eventyrlyst, fester, venskaber og romancer er ligeledes en del af au pairernes migrationshistorie. Det vil le klæde sammenligningerne mellem au pairernes og 49'ernes situation hvis disse tråde også blev taget i betragtning. Når det er sagt, så indebærer de tre korte historier om kvinderne Lhen, Anya og Carla, der alle har været au pair i Danmark efter år 2000, også alsidighed, idet hver historie belyser et bestemt aspekt af at være au pair. For Lhen f.eks. blev au pair ophold et skridt på vejen til at tage sig en sygeplejerskeuddannelse i Danmark, hvilket var muligt fordi hun blev gift med sin norske kæreste efter au pair opholdets afslutning. Carlas fortælling er den, der allermost viser en ung kvindes eventyrlyst og forhåbning om, at et au pair ophold kan benyttes i uddannelsesmæssigt sammenhæng, mens Anyas historie genindfatter au pairens arbejdsrolle, idet det

her tydeliggøres hvilken stor investering det er for en filippiner fra den lavere middelklasse at tage på au pair ophold i Danmark, og hvordan ønsket om at arbejde i udlandet skaber et udbud og en efterspørgsel på "hårdtarbejdende" filippinske au pairer.

Midlertidighed berører på forskellig vis 49'ernes og au pairernes migrationshistorier. Hvorom de filippinere, der er au pair i Danmark i dag, er i landet på toårige kontrakter, så rendte 49'ernes arbejdskontrakter ud i 1974, et år efter deres ankomst. Men på et år kan der ske meget, som Trige Andersen bemærker. Kvinderne havde skabt sig en tilværelse i Danmark og en position både i forhold til familien derhjemme og som del af en tæt venskabsgruppe i København. De havde håbet på at kunne fortsætte på Hotel Scandinavia, men fik i stedet tre måneder til at finde sig et nyt arbejde ellers måtte de rejse hjem. Selvom Hotel Scandinavia ønskede at genansætte kvinderne, blev de påbudt at engagere dansk arbejdskraft på grund af den stigende arbejdsløshed. Gennem sociale netværk fik en del af 49'erne arbejde som au pair eller privat hushjælp i danske hjem, men Hotel og Restaurationspersonalets Forbund mistænkte hotellerne for at "overflytte" stuepigerne til husligt arbejde eller for at "lagre" gæstearbejderne indtil bedre tider, hvor hotellerne kunne genansætte denne billige udenlandske arbejdskraft. Trige Andersen forklarer, at disse kvinder dog ikke følte sig lagret i private hjem men snarere hjulpet. Vi hører ikke meget om, hvilke vilkår kvinderne arbejdede un-

der i disse private hjem. Lige bortset fra beretningen om Pinay, der udviklede vedvarende tilhørsforhold til sin værtsfamilie, hvilket blandt andet kommer til udtryk fordi den nu voksne værtsdatter er blevet gudmor til Pinays barn. Når 49'erne følte sig hjulpet, så var det vel den bedste af de muligheder, de havde. Disse fortællinger åbner for, at også au pairer i nutidens Danmark kan opleve andet end udbytning i relationen til deres værtsfamilier, eller endda føle sig hjulpet i nogle situationer. Men i den danske debat bliver deres tilværelse meget hurtigt stemplet som "ren udnyttelse". Fremhævelsen af au pairernes prekære situation er ligeledes tydelig i Anyas historie, der ender med at beskrive sin tilværelse som "fuld af begrænsninger og bekymringer". Hvorom anerkendelsen af au pairernes sårbarhed er vigtig kunne bogens diskussioner også fremhæve de mangeartede fasetter omkring au pairernes tilværelse i Danmark, for et fokus på udbytning og bekymringer alene giver ikke et fyldestgørende billede af deres situation. Ydermere, med et overvældende fokus på sårbarhed kommer vi nemt til at fratage au pairerne deres handlekraft, en handlekraft der især, ligesom var tilfældet for 49'erne, udspiller sig gennem uformelle sociale netværk. Når fagbevægelsen f.eks. omtalte gæstearbejderne som lagret eller overflyttet, så ignorerede dette syn netop at kvinderne aktivt og kreativt forsøgte at forbedre deres fremtidsmuligheder. I bogen Profession Filippiner vidner 49'ernes historier derimod om meget handlekraftige kvinder, der har klaret

sig i modgang og haft afgørende betydning for deres familiers skæbne. Det samme kan siges om nutidens au pairer, og det aspekt kunne fremhæves mere når trådene trækkes mellem 49'ernes migration og de unge filippinere, der kommer til Danmark i dag. De tråde der bliver trukket belyser dog nogle interessante forskelle i de mulighedsrum, der bliver tilbudt hhv. nutidens au pairer og datidens filippinske stuepiger. Blandt andet tydeliggør Trige Andersen, at nutidens au pairer har et netværk i de filippinske og kirkelige miljøer, som pionererne ikke havde. Selvom mange au pairer i dag bliver rekrutteret af andre end deres familiemedlemmer, så kan det være en betydelig fordel for den unge migrant at have et voksent familiemedlem i nærheden som sikkerhedsnet og støtte, hvis tingene ikke arter sig i den danske værtsfamilie. Omvendt, så har den stramme indvandringslovgivning også givet au pairerne endnu færre muligheder for at blive i Danmark end det var tilfældet for 49'erne. Til trods for, at au pairerne officielt er i landet for at lære om det danske samfund, så er der meget få muligheder hvorigennem de kan bruge denne viden. Langt de fleste af de tidligere au pairer, der i dag er etableret i Danmark, har lovligt ophold fordi de er blevet gift med en EU borger. De, der vil fortsætte deres migration, men ikke er gift, må, som Trige Andersen forklarer, ofte finde sig i en tilstand af permanent midlertidighed, dvs. en tilværelse med midlertidige ophold i forskellige lande, typisk med arbejde som husarbejder eller au pair.

Hver af de fire 49'ers histori-

er starter med en kort beskrivelse af kvindernes sociale verdenskort. Det vil sige, et kort oprids af de personer som indgår i historierne, og hvor i verden disse personer befinder sig. Ca. 10 % af Filippinerne befolkning arbejder i udlandet, og i et land, hvor international (og national) arbejdsmigration er blevet en normalitet, betyder disse vilkår, at familie og venner ofte er spredt ud over kloden. Migranterne orienterer sig derfor mod mennesker, som ikke blot befinder sig i Filippinerne eller i Danmark, men også i mange andre lande. Trige Andersen imødekommer dette vilkår gennem interview og besøg hos kvindernes venner og familie i Danmark såvel som i Filippinerne, og fortællingerne fra Filippinerne er både nuancerende og nødvendige for at få forståelse for kvindernes migrationshistorie og den betydning deres liv i Danmark har haft for deres familier. Kvinderne har fysisk efterladt disse familiemedlemmer, men de vedligeholdte kontakten blandt andet gennem besøg i Filippinerne og den vigtige økonomiske støtte de yder fra Danmark. Remitterne, dvs. penge migranter i udlandet sender til Filippinerne, udgør en central støttepæl i den nationale Filippinske økonomi. Men det er også en grundpille i de enkelte familieøkonomier, og de fire 49'eres fortællinger viser, hvordan deres rejse til Danmark har muliggjort helt andre livsbetingelser for deres efterladte familiemedlemmer, ikke mindst fordi disse migranter har betalt uddannelser for søskende, nevøer og niecer. Beretningerne viser nogle af de overvejelser som kvinderne

i Danmark har gjort sig omkring hvordan man bedst støtter familien i praksis, men Trige Andersens diskussion viser også et bittersødt billede af et land, hvor remitter mere udgør en symptombehandling end en egentlig ændring af problemerne årsager. Bogen stiller derfor kritisk spørgsmål ved, at den nuværende regering fortsætter med at fokusere på arbejdskraftseksport fremfor at skabe arbejde indenfor landets grænser. For i Filippinerne har unge mennesker meget få muligheder for at opleve økonomisk og social mobilitet – ikke mindst derfor rejser de ud. Mødet med Jimmie i den filippinske by Samal giver et billede på denne situation. Han er en ung mand i 30'erne der ernærer sig som chauffør af en Jeepney (en jeep der er lavet om til en lille bus, red.), men han gør det med en mastergrad i business.

Når filippinske familiemedlemmer og venner bliver indrammet i kvindernes historier, så giver det en særlig nuanceret forståelse af deres migration. Men fortællingernes frugtbarhed kunne tages endnu mere alvorligt i nogle bogens diskussioner. Et eksempel herpå er den allerede nævnte forskel mellem de fire 49'ers nuancerede migrationshistorier og tilgangen til au pairernes situation. Et andet eksempel handler om omsorgskæder, et udtryk opfundet af sociologen Arlie Hochschild og som henviser til en tendens, hvor kvinder i den fattigere del af verden efterlader deres egne børn, for at tage tjene penge til deres familier gennem omsorgsrelateret arbejde, hvor de passer børn i den rige del af verden. Disse kvinder, migranterne, har måske

selv ansat en husarbejder til at passe deres børn derhjemme, og hun kommer måske fra så fattige kår, at hendes børn bliver efterladt uden nogen til at drage omsorg for dem. Akademisk litteratur omkring au pair tager af og til tanken om omsorgskæder i brug, men her overses det ofte, hvordan familiemønstre varierer kulturelt. Så selv om au pairerne fra et perspektiv passer ind i denne omsorgskæde-tanke, så er 49'ernes familiefortællinger rige på eksempler, der kan nuancerer omsorgskæde begrebet. Der er nemlig ikke nødvendigvis tale om de samme familieband, der brydes ved migrationen, som hvis vi taler om en dansk kernefamilie, hvor en forælder rejser til udlandet. I Pinays historie er det fx ikke en efterladt søn, men nevøen Vic der fortæller om det hul han følte, da hans tante tog til Danmark. I Lettys historie møder vi hendes niece Nicole, som opfatter sine bedsteforældre som forældre. Det er dem Nicole bor hos, og dette er ikke usædvanligt i Filippinerne, hvor arbejde og uddannelse ofte betyder at børn passes og lever i større familienetværk end det er tilfældet i Danmark. Migration betyder ikke altid opbrud af familier, for ofte er migration en måde hvorigennem migranten bibeholder og genskaber familieforbindelser til hjemlandet. Det er netop den bredere families centrale betydning der kan forklare, hvorfor det er så vigtigt for 49'erne og for nutidens au pairer at kunne bidrage til familiens økonomi derhjemme. Som kvindernes beretninger bevid-

ner, så forbliver de filippinske migranter oftest en del af deres familienetværk til trods for det store geografiske skel.

”Profession filippiner: Kvinder på arbejde i Danmark gennem fire årtier” giver med fascinerende livshistoriefortællinger et nuanceret, dybt og intimt indblik i, hvordan tilværelsen har formet sig for fire filippinske kvinder, der kom til Danmark som gæstarbejdere i 1973. Deres beretninger vidner om eventyr, livsglæde og gåpåmod, såvel som savn, sorg og modgang. Det er et velresearchet værk, der både viser personlige og sociale dimensioner af denne migration, såvel som de større politiske, økonomiske og historiske strukturer, som kvinderne har navigeret indenfor. Disse personlige fortællinger har overvældende fælles-træk med de fortællinger, man kan høre fra de unge filippinske kvinder, der i dag er i Danmark som au pair. Disse fællesheder kunne blive udvidet til at dække over mere end den prekære arbejdssituation migranterne tilbydes. Vi har tale om et stykke arbejderhistorie, men titlen Profession Filippiner efterlader nogle spørgsmål. Den styrker arbejdsaspektet i kvindernes migration, men den baserer sig også på den ofte fornødrende brug af betegnelsen filippiner som synonymt for husarbejder. Det sker i mange destinationer for filippinske migranthusarbejdere, deriblandt også Danmark. Jeg vælger at tolke titlen som en sarkastisk reminder om denne etnicisering af en profession, samtidigt med at den peger

mod den institutionaliserede eksport af filippinsk arbejdskraft, der påvirker migranternes muligheder såvel som det filippinske samfund.

Det er en vanskelig kunst at levere et nuanceret billede af et migrationsfænomen i et let tilgængeligt sprog. Den kunst mestrer Trige Andersen, for bogen er yderst velskrevet stykke dansk arbejderhistorie. Selvom der er tale om en transnational fortælling, så imødekommer Trige Andersen kvinderne som en del af det danske samfund. Det er her tarteletterne, f.eks., kommer ind i billedet. Det burde være en selvfølgelighed, men det er det ofte ikke i litteratur der beskæftiger sig med indvandring. I dag er kvinderne en del af den danske middelklasse, men med helt særlige historier. Det fanger Trige Andersen. Advokaten Wesley Valdez, der selv er født af filippinske forældre i Danmark, fortalte til bogens udgivelse, at det her var “vores” historie. Her pegede han på samhørigheden med de andre efterkommere af filippinere i Danmark, som hverken identificerer sig helt med billeder fra Marcos-modstanden i Filippinerne eller med billeder af de arbejdere, der har lagt de danske jernbanespor. Trige Andersen har hermed skabt en anbefalelsesværdig fortælling om den filippinske minoritets historie, og det er et vigtigt bidrag til at forstå og differentiere mellem de forskellige baggrunde og præmisser, der har været for indvandring til Danmark.

Karina Dalgas